

СПОГАДИ СУЧАСНИКІВ

Дописувач нашого журналу П. К. Медведик тривалий час збирає матеріали до історії української фольклористики кінця XIX — поч. XX століття. Останнім часом він працює над вивченням життя і діяльності В. Гнатюка. Зокрема П. Медведик зібрав ряд спогадів сучасників видатного фольклориста. Частина з них він надіслав до нашого журналу. З цих матеріалів нижче подаємо спогади про В. Гнатюка Тараса Івановича Франка (нар. 1889) і Ганни Луківни Гарматій-Цегельської (нар. 1897).

ПРИЯТЕЛЮВАННЯ ІЗ ІВАНОМ ФРАНКОМ

Вперше почув я про Гнатюка у зв'язку з ювілеєм Івана Франка 1898 року. Тато з найбільшою пошаною сказав: «Один подолянин робить заходи в справі мого ювілею. Це був Володимир Гнатюк, один з представників прогресивної молоді. Він саме тоді закінчив навчання в університеті і був ініціатором відзначення ювілею. Чи був Гнатюк у нас дома в ту пору, не пригадую. У 1898 мені було вже дев'ять років, але дитини свідомість не могла оцінити важливість подій. Саме тоді батько був усунений з редакції «Кур'єра львівського». Пам'ятаю, як мама журилася, що тато легкодушно покидав певний заробіток у зичливих йому і досить прогресивних поляків. Соціалісти польські не мали ще тоді сили і не могли пригорнути до себе тата з родиною.

Несподівано посада для Франка, саме завдяки Гнатюкові, знайшлася в Науковій товаристві імені Т. Г. Шевченка. Головою Товариства Іван Франко не став, сам не хотів, не міг сипнути грішми та й більшість членів не підтримала б його опозиціонера, радника і колишнього в'язня.

Ювілей Івана Франка улаштовувано два: перший в 25-ліття від початку літературної творчості; другий — 40-річчя від написання його першого вірша «Народні пісні». В організації відзначення цих ювілейів діяльну участь взяв Гнатюк.

До ювілею Івана Франка з ініціативи В. Гнатюка видано біографію М. Павлика «Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття...» та альманах «Привіт д-ру Івану Франку». Тоді ж Гнатюк, враховуючи тяжкий матеріальний стан Франка, організує комітет збору коштів для сім'ї письменника. Його ж старанням, як голови ювілейного комітету, була видана збірка музичних творів «Зів'яле листя» на слова І. Франка.

Прогресивна діяльність молодого Гнатюка, його підтримка і захист Франка від редакційних сил Галичини привернули увагу австро-угорських властей. Письменник А. Крушельницький у статті-некролозі «Поклін пам'яті Володимира Гнатюка» (1926 р.) твердить, що саме за організацію ювілею Франка шкільна рада переводить учителя Гнатюка з Львівської до Самбірської гімназії.

Тато ходив на роботу як голова філологічної секції, пізніше як співредактор «Літературно-наукового вісника». Працював у одній установі з Гнатюком. Бойко з подлянином.

Зараз по ювілею мама на запрошення Михайла Павлика й за намовою Гнатюка вирішила поїхати з дітьми в Карпати до Косова, в гніздо Павликів. Замешкали ми в гуцульській хаті Печижаків (де народився Павлик, а тепер є народний музей). Одну половину хати займали газди, в другій — тіснилися ми. Гнатюкова дружина Олена, імпульсатна красуня, блондинка, з трьома дітьми жила деінде. Приходили Гнатюк з дітьми в погідні дні. Ми бавилися тоді на просторій галявині, що колись, певно, належала монастиреві. Ми бігали, перекидалися словами і м'ячем.

Того ж 1899 року Гнатюкова дружина поїхала зі мною у гори поштовим гарантосом до Криворівні, що згодом мала стати літнісником для всієї редакції «Літературно-наукового вісника».

Франки у Мітчука і Гнатюки у дяка мешкали на правім, волоськім боці Черемошів. Гнатюк до ліса, куди тягло мого тата, не ходив. Сидів найрадіше на купі ковбач (стовбурів) і з біноклем (по-гуцульськи «оконом») в руці розглядав ближчі і дальші гори. Друзі незмінно любили фольклор, запрошували охочих оповідачів та співаків, записували перекази, пісні, казки. Народна творчість гуцулів проявлялася в їхньому побуті. Всіх захоплювали мальовничі одяги верховинців, їх мистецькі вироби. У дальшому плані — відважна праця, зокрема вируб лісу, збивання до купи дараб (плотів) і сплав їх річкою. Все це захопально вивчав Гнатюк як етнограф, а Франко як письменник. Тут з ними певний час перебував у горах визначний етнограф Федір Возняк, якому вони сприяли у збиранні колекції матеріальних цінностей Гуцульщини.

Ні я, ні брати, ні мама не втручалися до розмови «полкової старшини». Завжди привітний Гнатюк умів дотепно жартувати, навіть гуцульським діалектом, який опанував швидко і бездоганно. Коли Іван Франко у 1908 році захворів, то Гнатюк постарався про платну відпустку на курорт до Ліпіка, а після повернення письменника — про влаштування його в санаторій близько нашої домівки.

У березні 1917 року В. Гнатюк від імені Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка виступив із статтею «Стипендійний фонд ім. Ів. Франка» у львівській пресі. Пригадую, що стаття Гнатюка мала великий громадський резонанс у Галичині. «Коли ж говориться про живий пам'ятник,— писав Гнатюк,— який має виставити народ такому великанові духа, як Ів. Франко, то тут передовсім належить мати на увазі тих, що таке як покійний поет, працюють умово, віддають всі свої сили на службу народові і піляють його на ту культурну висоту, на якій він може зрівнятися з іншими культурними

націями. Належить, отже, заснувати фонд на користь наших письменників, чи то коли б котрий з них бажав виїхати за границю на якісь студії, чи потребував би відпочинку по форсованій праці, чи мав би лічитися в хворобі, чи опинився б не заслужено в прикорм матеріальним положенні...» (Іван Франко Документи і матеріали, К., 1965).

Казали, що Гнатюк, досліджуючи фольклор на Закарпатті, важко перестудився, і появились початки туберкульозу. Навіть з паличкою йому важко було ходити, він задихався.

До Гнатюка-етнографа я ходив у справі мого брата Петра Франка. Брат їздив, здається за дорученням Гнатюка, на кошт Етнографічної секції Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка по різних селах покутсько-гуцульського півдня і записував коломийки. Склав він також у народнім дусі коло 30 пісень і включив у збірку. Володимир Гнатюк пізнав фальш і всю збірку відкинув.

Пізніше, на початку 20-х років, я ходив до Гнатюка у власній справі. Бував і на місці його праці у Науковому Товаристві ім. Т. Г. Шевченка на Чарнецького № 24 і на квартирі № 26, в тім же домі. Академік виглядав блідо і втомлено. Йшлося про друк моєї наукової праці «Лис Микита», критичний розбір поеми Івана Франка». Праця на шість друкованих аркушів, присвячена пам'яті мого батька, була готова і призначалася на 1926 рік, в десятиліття смерті поета. Друк раз у раз був відкладений: не було паперу, то знов грошей. Секретар Наукового Товариства ім. Шевченка Гнатюк був також хворий, але старався мені допомогти, подавав поради. Моя праця вийшла друком 1936 року (позначена 1937).

Академік В. Гнатюк — найвидатніший збирач, публікатор, а також теоретик української народної творчості. Праці, які він залишив нам, будуть вічним пам'ятником українському вченому з світовим іменем.

Київ

Тарас ФРАНКО

СПІВПРАЦЯ АКАДЕМІКА І ВЧИТЕЛЯ

Мій батько Лука Гарматій (1866—1924), відомий педагог і дослідник народної творчості Гуцульщини, все своє життя дружив з академіком Володимиром Гнатюком. Як відомо, Гнатюк з сім'єю майже щорічно, починаючи з 1899 року, приїздив на літній відпочинок у верховинське село Криворівню. Мій батько учителював у селах Криворівні, Розтоках, Головах. Там і познайомився ближче з Володимиром Гнатюком, Іваном Франком, Гнатом Хоткевичем та іншими письменниками, які тут часто перебували на відпочинку. Саме В. Гнатюк захопив мого батька етнографічною діяльністю, подавав йому різні замовлення щодо збирання пам'яток культури Гуцульщини. Зокрема розшукував для В. Гнатюка гуцульську різьбу, вишивки. Крім колядок, щедрівок, казок і народних повір'їв, Лука Гарматій надсилав Гнатюкові для музею Наукового Товариства ім. Т. Шевченка вироби народно-побутового мистецтва Гуцульщини: перстні, запрати, пояси, дзюбенки, топірці, пістолети, стремена, вироби з бронзи, люльки, кресані, саморобне ткацтво, різьбу по дереву з інкрустацією (в тому числі знаменитих Шкрібляків), давні ікони, одяг та інше. Все те йшло через руки Гарматія та Гнатюка і сьогодні прикрашає зали Львівського музею етнографії і народного промислу, а також музеї Києва, Ленінграда, Праги, Відня, Кракова.

За посередництва В. Гнатюка Лука Гарматій знайомиться з відомими етнографами Федором Вовком та чехом Францішеком Ржегоржем, які побували в гостях у Криворівні і в Головах. Знаю, що Федір Вовк вивіз для музею Петербурга вишивки, гуцульський одяг, світильники, модель гуцульської хати, колиби, вироби з міді, порохівниці з рогів оленячих, трембіти та інше. На ці гуцульські збірки народної творчості і Гарматій, і Гнатюк затратили багато праці. Кожен «музейний предмет», надісланий Ф. Вовку чи Ржегоржу, вони детально описували: його виготовлення, побутове призначення, пов'язані з ним звичаї, забобони і таке інше. Окремі речі для них замовлялись у майстрів Шкрібляків. Збірками та їх описами користувався також автор «Гуцульщини» В. Шухевич.

Мій батько часто розповідав у родині про те, що коли Ф. Вовк побачив у музеї Наперстка у Празі знамениту «гуцульську колекцію» Ф. Ржегоржа, то не міг заспокоїтись. Благав Гнатюка і Гарматія, щоб все те йому назбирали для петербурзького музею. Звичайно, прохання Ф. Вовка було виконане. З цього приводу Гнатюк і Вовк довго листувались з батьком.

В окремі роки цінні колекції для музею Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка і Ф. Вовка допомагав Гнатюкові відвозити у Львів Петро Шекерик-Доників, учень мого батька, згодом активний записувач етнографічного матеріалу Гуцульщини, що публікувався у «Етнографічних збірниках». До речі, зазначу, що ряд своїх записів П. Шекерик-Доників надсилав Гнатюкові після «апробації» Гарматія. Незвичної скромності людина, Гарматій інколи свої записи народної творчості, що публікувались Гнатюком, підписував прізвиськом П. Шекерика-Дониковаго, від родичів якого і від нього самого заготовував матеріал. Згадую той факт тут для інтересів наших дослідників.

Володимир Гнатюк під час свого перебування у Криворівні завжди зустрічався з моїм батьком, користувався його доброзичливими послугами як доброго знавця Гуцульщини. Цінував, шанував його, і вже в 1905 році Іван Франко разом з Володимиром Шухевичем висунули кандидатуру Гарматія у дійсні члені Наукового Товариства ім. Т. Шевченка.

У 1902 році приїздив Володимир Гнатюк до мого батька у віддалене гірське село Голови разом з Іваном Франком, лікарем Євгеном Бурачинським та своїм швагром Ол. Волянським. Дороги до Голов майже не було, і чимало їм доводилося йти пішки. «На протязі трьох кілометрів дороги,—згадавав Гнатюк,—переїздили ми 35 разів потік, а коли вертали звідси пішки обочиною, перелазили 33 перелазу» (В. Гнатюк. Лука Гарматій... Львів, 1925, стор. 6).

У 1907—1908 роках, після придушення революції в Росії, у домі мого батька в Головах переховувались російські політичні емігранти. Пригадую, була Ткаченко з Полтави, якийсь Сергій та інші, перебував у нас чимало і Гнат Хоткевич. Саме на прохання Володимира Гнатюка та Івана Франка вони знаходили у нас гостиний «хліб і сіль».

У селі Криворівні жив швагер Гнатюка, високоінтелігентна і освічена людина, О. Волянський. 14 липня тут відбувалось завжди храмове свято. І тоді, звичайно, у різні роки, приходили на щедру гостину відпочиваючі тут В. Гнатюк, І. Франко, А. Крушельницький, О. Олесь, В. Доманицький, Г. Хоткевич, В. Щербаківський, етнографі К. Квітка і Ф. Вовк, художники Ф. Красицький, М. Жук, Ю. Панкевич.

У цьому оточенні криворівнянських «літників», де і я мала щастя побувати з батьком Лукою Гарматієм, пригадую В. Гнатюка веселим, життєрадісним. Він влучно сипав жарти, іронічні, але доброзичливі відгуки про своїх приятелів, мав талант доброго оповідача. Але пізніше, коли він захворів, то вже задихався, став спокійний, говорив тихо, тільки з очей його сіяла велика людська доброта, ласка і світлий розум.

Володимир Гнатюк і Лука Гарматій, як відомо, до глибини «відкрили» М. Коцюбинському побут, звичаї, багату міфологію, своєрідну психологію та народне мистецтво населення Гуцульщини. Завдяки їм та особистим спостереженням під час побуту у Криворівні і Головах М. Коцюбинський написав повість «Тіні забутих предків».

У своїй праці «Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського» (1925) Гнатюк писав: «Він (Коцюбинський) перебував у Криворівні трьома наворотами в роках 1910—1912. Гуцульські гори подобалися йому дуже, а гуцули ще більше. Тому задумав він змалювати їх життя у просторім романі, до якого зараз за першого побуту почав збирати матеріали. За тло роману мала послужити «пизама» — ворожнеча між двома родами Гутенюків і Палійчуків у Краснолі, про які оповідав йому власне Л. Гарматій. Коротенько згадав М. Коцюбинський про неї вже в «Тінях забутих предків», а в романі мала вона виступити на перший план...

...В часі побуту в Криворівні знайомився пок(ійний) письменник із природою і людьми, селянами, інтелігентами, заводив розмови про різні питання, що цікавили його і нотував відповіді. Ось так познайомив я його з Л. Гарматієм як добрим оповідачем і знавцем місцевих відносин на Гуцульщині» (В. Гнатюк. Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського, Львів, 1925, стор. 13—14).

Про зустрічі М. Коцюбинського з Гнатюком, Іваном Франком та іншими любив розповідати батько нам, дітям, коли стали дорослими. Зокрема пригадую з розповіді, що Коцюбинський оповідав їм у Криворівні про свою подорож до Італії, зустрічі з Максимом Горьким, Федором Шаляпіним та іншими відомими людьми. Гнатюк був захоплений розповідями про Горького, розпитував про нього, радів його оцінкою «Етнографічних збірників».

Доводиться жалкувати, що не збереглися всі фотографії в часу незабутніх зустрічей І. Франка, М. Коцюбинського, В. Гнатюка, Л. Гарматія, О. Олесь у Криворівні.

Під час першої світової війни Гнатюк жив деякий час у Празі, а я з батьком — в австрійському містечку Гмінді, а потім у Гаї, в Словаччині. Тоді ж, десь у 1917 році, ми їздили з батьком до Гнатюка у Прагу. На квартиру до Гнатюка приходили якісь чеські вчені, видавці, що горнулися до нього, допомагали матеріально українському вченому. Я жила тоді у Гнатюків кілька днів, оглядала з його дітьми Прагу, а батьком з господарем дому та чехами вели якісь розмови, обговорювали питання освіти дітей у таборах евакуйованих та інтернованих людей.

Це була моя остання зустріч з Володимиром Гнатюком. Після смерті мого батька на прохання Гнатюка ми передали його невеличкий архів у Наукове Товариство ім. Шевченка. З приємністю одержали від Гнатюка декілька листів, у яких він цікавився долею дітей свого друга. Отримала також від нього у 1925 році кілька примірників його книжки «Лука Гарматій...», яку зберігаємо досі як сімейну незабутню реліквію, що красномовно говорить про дружбу двох дослідників народної творчості.